

UNITED
BY OUR
DIFFERENCE

PM Omvärldsanalys inför framtagning av vägledning Hållbara leverantörskedjor och anläggningsbranschen

2016-07-01

Innehåll

1	BAKGRUND TILL OMVÄRLDSANALYSEN.....	3
2	INTERNATIONELLA PRINCIPER OCH ORGANISATIONERS ANSVAR FÖR HÅLLBARA LEVERANTÖRSKEDJOR	4
2.1	Internationella riktlinjer: John Ruggies-principerna och UN Global Compacts guide	4
2.2	ISO 26000 – Socialt ansvarstagande	6
2.3	Kommande ISO-standard för riskhantering	7
2.4	Internationella regelverk för hållbara leverantörskedjor växer fram	7
3	ARBETE MED HÅLLBARA LEVERANTÖRSKEDJOR I ANDRA BRANSCHER	8
3.1	Gemensamma system för uppföljning	8
3.2	Från kontroll till samverkan?	8
3.3	Integrera i inköpsprocesserna	9
4	DRIVKRAFTER FÖR ARBETE MED HÅLLBARA LEVERANTÖRSKEDJOR I ANLÄGGNINGSPROJEKT	10
4.1	Nya LOU och LUF	10
4.2	Offentliga beställare antar uppförandekoder	13
4.3	Certifieringssystem, CEEQUAL	13
5	GODA EXEMPEL FRÅN ANLÄGGNINGSBRANSCHEN	14
5.1	Supply chain sustainability school	14
5.2	Action programme on responsible sourcing	15
5.3	Knutpunkt Gamlestaden i Göteborg	17
6	SLUTSATSER AV RELEVANS FÖR UTVECKLING AV EN VÄGLEDNING FÖR ANLÄGGNINGSBRANSCHEN	18

1 Bakgrund till omvärldsanalysen

Anläggningsbranschen använder stora mängder material, som sten, asfalt och betong och har därför en betydande påverkan på omvärlden i och med sina materialinköp. Under 2015 har projekt 13044 – Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen genomförts med syftet att identifiera sociala och miljömässiga risker kopplade till material i anläggningsbranschen. Projektet var ett samarbetsprojekt mellan NCC, Peab, Skanska, Trafikverket och WSP samt finansierades av Svenska Byggbranschens Utvecklingsfond (SBUF).

Projektet har kartlagt sociala och miljömässiga risker för några i anläggningsbranschen betydelsefulla material. Slutsatserna från riskanalysen är att riskerna för negativ påverkan på människa och miljö är dynamiska och varierar över tid och specifik leverantörskedja för materialen. Analysen ger ett första underlag för att prioritera insatser för kravställning, verktyg och uppföljning av olika material i anläggningsbranschen och i specifika projekt. Ofta finns de allvarligaste riskerna för både miljö och mänskliga rättigheter långt ner i leverantörskedjan och är förknippade med utvinning av råvara.

I samarbete med styr- och arbetsgrupp för projektet Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen togs en målbild fram för anläggningsbranschen. Målbilden är en grund för det fortsatta arbetet och inriktningen på följdprojekt *13182 Hållbara leverantörskedjor i anläggningsprojekt*, inom vilket denna rapport har tagits fram. Rapporten bygger på aktuella skeenden, erfarenheter från arbete med hållbara leverantörskedjor från projektmedlemmarna och medverkande på projektets kick-off 26 januari 2016. Syftet är att lägga grunden för den vägledning som tas fram inom projektet. Ambitionen är att metodiken som tas fram för vägledningen ska bidra till att förbättra förhållanden i leverantörskedjan samtidigt som den är applicerbar för anläggningsbranschen.

Målbild

- Ansvarsfulla inköp är en naturlig del i anläggningsbranschen
- Det är "coolt" att arbeta med ansvarsfulla inköp – statusen har ökat och attityden förändrats. Vi har tagit vara på erfarenheterna med miljöhänsyn i inköp och gjort samma resa
- Vi har höjt kompetensen på bred front och vågar vara transparenta eftersom vi har ökad insikt och kunskap om anläggningsbranschens leverantörskedjor. Vi har gemensamt i branschen, och tillsammans med materialleverantörerna minskat riskerna, men också börjat arbeta med att aktivt åstadkomma förbättringar i leverantörskedjan.
- Vi samverkar kring branschrelevanta verktyg, certifieringar och standarder – dessa ses mer som värdefulla än administrativ börda.

Denna skrift tas fram i startfasen av uppdraget för att få inspel från andra branschens arbete med hållbara leverantörskedjor men också avseende lämpliga ambitionsnivåer för anläggningsbranschen. Innehållet har tagits fram via research av WSP, projektet arbetsgrupp samt presentationer vid projektets kick-off, där branschaktörer och experter på hållbara leverantörskedjor deltog. Omvärldsanalysen ska bidra konkret med övergripande prioriteringar, avgränsning och metodik till den skriftliga vägledning som ska bli projektets slutresultat.

2 Internationella principer och organisationers ansvar för hållbara leverantörskedjor

2.1 Internationella riktlinjer: John Ruggies-principerna och UN Global Compacts guide

Under 90-talet uppkom en rad nyheter om företag som kränkt mänskliga rättigheter och en diskussion kring företagens ansvar började föras. Företagen svarade med att ansvaret för att se till att mänskliga rättigheter inte kränks låg på landet i fråga och inte på företagen. Många av dessa företag verkade dock i länder med mycket svagt styre.

FN försökte under lång tid att få fram accepterade globala riktlinjer för mänskliga rättigheter som skulle appliceras på företag. FNs generalsekreterare gav John Ruggie, professor från Harvard, i uppdrag att ta fram sådana riktlinjer. Principerna Skydda, Respektera and Åtgärda som kallas John Ruggies-principerna är idag i stor grad accepterade som värdegrund för företags påverkan på människors rättigheter.

John Ruggies-principerna antogs 2008 och den praktiska tillämpningen som utvecklades i FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter 2011. Dessa har betytt att fokus på företags påverkan på mänskliga rättigheter ökat och ansvaret för detta tydliggjorts. De innebär att en rättslig bas och samsyn för frågorna nu växer fram på internationellt plan. En betydelsefull del i hur företag påverkar mänskliga rättigheter är via de inköp och leverantörsrelationer man har.

Principen 'Staters ansvar att skydda mänskliga rättigheter' påminner länder om deras ansvar att skydda människor från kränkningar från utomstående parter, däribland företag, genom lagstiftning, policys med mera. Den andra principen 'Företags ansvar att respektera mänskliga rättigheter' framhäver att företag har ett ansvar att identifiera och förebygga problem samt att man agerar då mänskliga rättigheter kränks. 'Tillgång till institutioner där det går att kräva en åtgärd' är den sista principen och handlar om att

stater har ett ansvar att se till att det finns tillgång till institutioner där åtgärd kan krävas. Det kan vara både juridiska och icke-juridiska institutioner ¹.

Med hänvisning till John Ruggies-principerna har synen på företagens ansvar för att mänskliga rättigheter inte kränks ändrats. Många företag har förstått att de måste lyfta dessa frågor, men det är inte alltid så lätt att veta var man ska börja. UN Global Compacts har tillsammans med Business for Social Responsibility (BSR) tagit fram en guide för organisationer som vill arbeta med hållbara leverantörskedjor ².

Guiden grundar sig på UN Global Compacts 10 principer som berör mänskliga rättigheter, arbetsförhållanden, miljöpåverkan och anti-korruption och riktar sig till både stora och små organisationer. Arbetet är indelat i fyra steg som är baserade på Global compact management model; Commit, Assess, Define & Implement samt Measure & Communicate. Modellen bygger på ständig förbättring och man upprepar därför stegen flera gånger.

Genom att följa guiden kan man bland annat få hjälp i hur man kommer igång och identifierar drivkrafter för arbete med hållbara leverantörskedjor, hur man upprättar en code of conduct och råd kring hur man använder en sådan, de viktigaste faktorerna för att bestämma omfattningen på ens hållbarhetsprogram genom bland annat riskhantering och prioritering, hur man ska engagera, kommunicera och interagera med leverantörer och går vidare för att skapa förbättringar i leverantörsledet. Det är mycket fokus på första-leverantörer men ett antal strategier för att arbeta med leverantörer längre ner i leverantörskedjan presenteras även. En viktig princip är att utgå från risker för negativ påverkan på människor i produktionen och omgivande samhällen, och inte risk för affärer eller företaget när man analyserar risker i relation till leverantörskedjan. Branschsamverkan anses vara bra för att hantera svåra och mer kostsamma frågor. En annan samverkansform är multi-stakeholder där man inkluderar olika sorters intressenter och får då ett bredare perspektiv på frågan. Den avslutande delen av guiden handlar om hur, varför och vad man sätter mål kring, uppföljning av dessa samt rapportering och kommunikation av utfall. Man framhåller även att ett mognadstecken är att gå från bevakning av läget till transparens och öppenhet kring sina system för hållbara leverantörskedjor och ens resultat. Man har identifierat tre viktiga principer för att lyckas med arbetet med hållbara leverantörskedjor. Dessa principer är ledning, transparens och engagemang.

¹ Ruggie, John, (2008). *Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*. [Elektronisk]. The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Tillgänglig: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/TransnationalCorporations/Pages/Reports.aspx>

² Sisco, Cody m.fl. (2010). *Supply Chain Sustainability: A Practical Guide for Continuous Improvement*. [Elektronisk] UN Global Compact Office and Business for Social Responsibility. http://www.bsr.org/reports/BSR_UNGC_SupplyChainReport.pdf

UN Global Compacts guide är fokuserad på organisationer och i många fall är lösningen att bygga upp långsiktiga relationer med leverantörer och att drivkrafterna för att arbeta med frågan grundar sig ofta i organisationers vilja att ha ett bra varumärke. En annan drivkraft som ofta tas upp är att man är på lång sikt kan vara beroende av en leverantör.

2.2 ISO 26000 – Socialt ansvarstagande

Idén att ISO skulle ta fram en standard för socialt ansvarstagande nämndes för första gången 2001 av kommittén för konsumentpolitik, ISO/COPOLCO. Standarden utvecklades med hjälp av bred representation från industri, myndigheter, arbetsmarknad, konsumenter, icke statliga organisationer, tjänster, support, forskning etc. 2010 blev standarden slutligen antagen.

ISO 26000 beskriver vad företag och andra organisationer kan göra för att bidra till en hållbar utveckling ur både miljömässiga, sociala, etiska och ekonomiska aspekter. Standarden bygger på sju grundläggande principer som tillsammans definierar begreppet socialt ansvarstagande. Innehållet bygger på vedertagna internationella riktlinjer och överenskommelser som FNs deklaration för mänskliga rättigheter, ILO:s kärnkonventioner, FNs konvention mot korruption och GRI (Global Reporting Initiative). Standarden är vägledande samt bygger på frivilliga riktlinjer och leder därför inte till någon certifiering.

Riktlinjer för socialt ansvar:

- Koncept, termer och definitioner
- Bakgrund, trender och utmärkande drag
- Principer och rutiner
- Kärnområden och frågeställningar
- Integrering, genomförande och främjande av socialt, ansvarsfullt beteende i hela din organisation, i form av policy och rutiner, inom ditt branschområde
- Identifiering av och samverkan med intressenter
- Spridning av information om åtaganden, prestationer och annat i samband med socialt ansvar.

Standarden är internationell och används huvudsakligen för organisationers egen analys och strategiutveckling för sitt hållbarhetsarbete. Eftersom den inte är certifierbar, finns ingen förteckning över hur många företag som använder standarden, och användningen av standarden som en grund för specifika krav i kund-leverantörsrelationer är begränsad. Sverige har tagit fram en systematisk egendeklaration, som utgår från ISO 26000 och är verifierbar. Tre företag redovisar idag sin egendeklaration på SPs hemsida³. Under 2016

³<https://www.sp.se/SV/INDEX/SERVICES/RESPONSIBILITY/VERIFIERADE/Sidor/default.aspx>

väntas också en standard för hållbar upphandling ISO 20400⁴ att lanseras, som bygger på ISO 26000.

2.3 Kommande ISO-standard för riskhantering

International Organization for Standardization (ISO) har tagit fram standarder inom en rad områden och deras certifieringsstandarder inom kvalitet och miljö finns idag hos många företag. ISO har nu gått ut med att de tar fram ett paket med standarder inom riskhantering. En av dessa standarder är ISO 31021 Managing Supply Chain Risk – A Compilation of Best Practices.

Bakgrunden till framtagandet var att ASIS International som 2014 tog fram Supply Chain Risk Management: A Compilation of Best Practices föreslog att ISO skulle ta fram en standard inom detta ämne. 2015 beslutade arbetsgruppen inom riskhantering att ta sig an uppgiften.

Även ISO-standarderna riktar sig till organisationer och tanken är att den, precis som standarderna från ASIS, ska ha fokus på goda exempel för bland annat hur man identifierar leverantörskedjan, definierar kriterier för risker samt hur man hanterar riskerna. Det kommer att vara en så kallad "guidance standard" och kommer därmed inte att vara skriven med ett fokus på certifiering. Vad standarderna ska innehålla är ännu inte klart, under 2016 kommer man att starta upp arbetet och ta fram ett utkast. Förhoppningsvis publiceras en färdig standard om två år.

2.4 Internationella regelverk för hållbara leverantörskedjor växer fram

FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter har inneburit att företags ansvar tydliggjorts och bidragit till att lagstiftning växer fram i flera olika länder där förväntningarna på företags arbete med hållbara leverantörskedjor formaliseras. För företagen innebär det i korthet att de nu måste skaffa sig ökad kunskap om hela kedjan för tillverkningen av deras produkter och att vara transparenta om leverantörskedjan och riskerna som är förknippade med produktionen. Exempel på befintlig lagstiftning är USAs Dodd-Frank Act om spårbarhet av konfliktmineraler och UK Modern Slavery Act som ställer krav på redovisning av risker och riskhantering för att undvika tvångsarbete i leverantörskedjan. Fler exempel är den lagstiftning om konfliktmineraler som föreslås även i EU och en amerikansk lagstiftning om tvångsarbete liknande den som finns i Storbritannien samt ett franskt lagförslag för riskhantering i leverantörskedjor. EUs direktiv om obligatorisk hållbarhetsredovisning kommer också påverka företags arbete och transparens med risker för påverkan på miljö och mänskliga rättigheter i sina leverantörskedjor.

⁴ http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=63026

3 Arbete med hållbara leverantörskedjor i andra branscher

3.1 Gemensamma system för uppföljning

Revisioner på plats är nödvändiga för att följa upp efterlevnaden av miljömässiga och etiska krav och för att få kunskap att bidra till förbättringar. Revisioner är dock kostsamma och tidskrävande både för kund och leverantör. Det har därför växt fram en rad olika gemensamma system för leverantörsuppföljningar där man delar på resultat och kostnader. Systemen har olika omfattning, syfte och spridning. Ibland är det en gemensam databas med leverantörsdata, i andra fall har man en gemensam uppförandekod, certifiering eller också gemensamma initiativ för att t ex att utbilda leverantörer.

Några exempel på detta är generella system som SA 8000, BSCI (Business Social Compliance Initiative) och Sedex (en databas och en Best practice metodik för revision mot Ethical Trade Initiatives uppförandekod). Andra system är till exempel elektronikbranschens EICC, leksaksbranschens ICTI och konfektionsbranschens SAC.

Gemensamt för dessa system är att de bidrar till ökad transparens och samverkan kring leverantörsfrågor, och att dessa frågor blir mindre konkurrensbetonade. Systemen gör också att köpare som går ihop, särskilt mindre företag, får större påverkansmöjligheter både på leverantörer men också på de samhällsinstitutioner som krävs för att arbeta med förbättringar på en samhällelig nivå. Samtidigt riskerar ägandeskapet för frågorna att gå förlorade när det finns en mellanhand som sköter uppföljningen.

3.2 Från kontroll till samverkan?

Kontroller och revisioner kritiserar ibland⁵ för att inte ge tillräcklig förvisning om att en leverantörskedja är hållbar. Det finns en risk för falska dokument eller för korrumperade revisorer. En annan sak är att revisionsmetodikerna och omfattningen inte är tillräckligt bra för att kunna följa upp alla frågeställningar som kan vara aktuella i relation till en uppförandekod eller goda arbetsförhållanden hos en leverantör. Ofta ligger dessutom grundorsakerna till avvikelser utanför en leverantörs omedelbara kontroll, till exempel fackföreningars ställning eller låga minimilöner i ett land. Det finns också forskning som studerat effekterna av revisioner och som kommit fram till att de är marginella eller

⁵ SPERI Global Political Economy Brief No. 1 Ethical Audits and the Supply Chains of Global Corporations (2016).

obefintliga⁶. Erfarenhetsmässigt vet man också att det ofta tar tid och envetet arbete för att åstadkomma förändring hos en leverantör.

Flera namnkunniga företag som arbetat länge med uppförandekoder och uppföljningar byter nu strategi och tonar ned sina kontroller och satsar mer resurser på att utveckla sina leverantörer. Exempel på detta är H&M och Nike. Detsamma gäller branschinitiativet BSCI, som i sin uppdatering 2015 lägger mer fokus på *capacity building* av leverantörer och samverkan med lokala fackföreningar, institutioner och NGOs, som komplement till kontrollerna. Syftet är att lämna över ägandeskapet till leverantörerna att driva förbättringsarbete och att de också ska kunna få och se ekonomiska fördelar av att efterleva eller överträffa riktlinjerna i uppförandekoderna. Det ska också kunna ge bäst effekt på lång sikt hoppas man.

3.3 Integrera i inköpsprocesserna

De företag som arbetat länge med hållbara leverantörskedjor har också kommit långt i att integrera arbetet i sina affärsstrategier och inköpsprocesser. Arbetet med hållbara leverantörskedjor har under åren utvecklas från ren förnekelse, över att anta en policy till att förstå hur de egna inköpen påverkar och förändra dessa för att bidra till bättre förhållanden hos sina leverantörer⁷. Frågor som företagen då bör ställa sig är till exempel: Hur påverkar vår produktionsplanering och ledtider förhållandena hos leverantören? Vilka förändringar av våra inköp kräver kommande kundkrav och förväntningar på produkterna? Kommer tillgången på råvara att förändras i framtiden och vilka leverantörer ska vi välja då med avseende på pris, kvalitet, miljö och etik? Hur ska vi premiera våra bästa leverantörer? Vilka avvikelser hos en leverantör kan vi acceptera och när ska vi välja att avsluta en leverantörsrelation? För att framgångsrikt kunna agera på dessa och liknande frågeställningar krävs både kompetenser från inköp och hållbarhet och att arbetet på strategisk och operativ nivå är integrerat. Det är inom detta område som det nu kommer att krävas utveckling av inköpande företags verksamhet för att komma vidare inom arbetet med hållbara leverantörskedjor.

⁶ Locke et al. (2008), Do codes of conduct improve worker rights in supply chains? A study of Fair Wear Foundation, Egels-Zandén och Lindholm, Journal of Cleaner Production, (2015)

⁷ Henrik Lindholm, föreläsning 26 januari 2016

4 Drivkrafter för arbete med hållbara leverantörskedjor i anläggningsprojekt

4.1 Nya LOU och LUF

Offentliga beställare såsom Trafikverket och kommuner står för den allra största delen av upphandlingen av anläggningsprojekt. Upphandlingar som görs av offentliga beställare regleras av Lagen om offentlig upphandling (LOU) och Lagen om offentlig upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster (LUF) vilket innebär att alla leverantörer ska behandlas på ett likvärdigt icke-diskriminerande sätt och att varor, tjänster och entreprenader ska upphandlas i konkurrens.

Den nuvarande lagstiftningen om offentlig upphandling baseras på EU-direktivet daterat 2004. Detta direktiv har nu reviderats och antogs av EU-kommissionen 2014. Revideringen av direktivet syftar till att⁸:

- Göra reglerna enklare och mer effektivare för offentliga upphandlare och företag
- Ge bäst värde för pengarna av offentliga inköp samtidigt som man respekterar principerna för transparens och konkurrens

EU-direktiven för offentlig upphandling har reviderats och skulle implementerats i svensk lagstiftning i april 2016 men tidplanen är förskjuten då Lagrådet ej var klara med sin granskning för att hinna omsätta direktivet till svensk lagstiftning⁹.

Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling publicerades i februari 2016. När det gäller social hänsyn så är det formulerat som att en upphandlad myndighet bör beakta miljöhänsyn och social hänsyn vid upphandling om det är motiverat. Men då bestämmelsen har formen av en rekommendation och är ej försedd med någon sanktion så blir den faktiska innebörden att en upphandlade myndigheten får men inte måste ta miljöhänsyn och social hänsyn.¹⁰

Nedan följer några sammanfattningar ur Lagrådets yttrande som har bäring på arbete med hållbara leverantörskedjor.

Märkning/certifiering

Enligt förslag så ska upphandlande myndighet få begära ett "märke" som bevis för att det som upphandlas uppfyller vissa krav, detta beskrivs i kapitel 9 i förslaget. Med märke avses alla dokument, certifikat eller intyg som bekräftar att varor, tjänster, byggtreprenader eller processer eller berörda förfaranden uppfyller vissa krav. Vad

⁸ http://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/new/index_en.htm

⁹ <http://www.upphandlingsmyndigheten.se/aktuellt/nya-regelverk-om-upphandling-ar-forsenade/>

¹⁰ Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling, 2016, s.58

som avses med vissa krav framgår inte av lagtext men det kan vara fråga om miljömässiga eller sociala egenskaper. Lagrådet problematiserar om att förslaget endast ställer krav på märkning men att det saknas krav på de som utfärdar märkning då det kan finnas egenintressen hos utfärdande organisationer. Lagrådet förordar därför nedanstående:

En upphandlande myndighet får i de tekniska specifikationerna, kriterierna för utvärdering av anbud eller villkoren för fullgörande av avtalet kräva ett visst märke som bevis för att varan, tjänsten eller byggtreprenaden motsvarar de egenskaper som krävs, om

1. kraven för märket endast rör kriterier som har anknytning till det som ska anskaffas,
2. kraven för märket är lämpliga för att definiera egenskaperna hos den vara, tjänst eller byggtreprenad som ska anskaffas,
3. kraven för märket grundas på objektiva kontrollerbara och icke-diskriminerande kriterier,
4. märket har antagits genom ett öppet och transparent förfarande i vilket samtliga berörda kan delta,
5. märket är tillgängligt för alla berörda, och
6. kraven för märket fastställs av ett organ som den som ansöker om märket inte har ett avgörande inflytande över.

En upphandlande myndighet som kräver ett visst märke ska godta ett annat märke om kraven för detta märke är likvärdiga med kraven för det angivna märket.¹¹

Utvärdering av anbud

I kapitel 16 beskrivs bestämmelse för hur en upphandlad myndighet ska gå till väga för att välja mellan olika anbud. Enligt förslag så ska en upphandlad myndighet välja det mest ekonomiska fördelaktiga anbudet. Vad som menas med ekonomiskt fördelaktigt ska baseras på följande grunder:

1. lägsta pris,
2. lägsta kostnad, eller
3. bästa förhållande mellan pris och kvalitet.

Myndigheten ska i något av upphandlingsdokumenten ange den grund för valet av anbud som den avser att använda.

När en upphandlande myndighet utvärderar ett anbud utifrån lägsta kostnad eller bästa förhållande mellan pris och kvalitet får bedömningen utgå från en analys av kostnaderna under livscykeln för den vara, den tjänst eller det byggnadsverk som ska anskaffas (livscykelkostnader). Livscykelkostnader får omfatta kostnader för externa miljöeffekter som har anknytning till det som ska anskaffas, om miljöeffekterna kan fastställas till ett belopp i pengar som kan kontrolleras. Om myndigheten avser att beakta

¹¹ Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling, 2016, s.128-132

livscykelkostnader vid utvärderingen ska den i upphandlingsdokumenten ange vilka uppgifter leverantörerna ska lämna för detta ändamål och vilken metod myndigheten kommer att använda för att bestämma livscykelkostnaderna.

När det gäller leverantörskedjefrågor så innebär den nya revideringen en möjlighet för offentliga inköpare att diskvalificera anbud som har åsidosatt tillämpliga social-, miljö- eller arbetsrättsliga skyldigheter om detta kan visas¹². Tillämpningen av EU-direktivet i rättsfall tyder även på att kraven inte endast gäller förstaleds-leverantörer utan att det rör förhållanden under hela produktionskedjan av en produkt¹³.

Den nya revideringen ska även underlätta diskvalificering av anbud med onormalt lågt pris eftersom det kan innebära att det berörda företaget bryter med EU eller internationell rätt gällande sociala, miljömässiga eller arbetsgivarlagstiftning. Enligt Lagrådets förslag ska myndigheten förkasta anbudet om leverantören inte på ett tillfredställande sätt har förklarat priset eller kostnaden.¹⁴

Genomförande av kontrakt

I kapitel 17 behandlas krav för kontraktets genomförande. Enligt direktivet ska en upphandlande myndighet få ställa särskilda sociala, miljömässiga och andra villkor för hur ett kontrakt ska fullgöras. Villkorat att kraven ska vara anknutna till den vara, tjänst eller bygg-entreprenad som ska levereras, tillhandahållas eller utföras genom avtalet under någon del av nyttighetens livscykel. Villkoren ska även anges i upphandlingsdokumenten.¹⁵

Stöd i LOU för att arbeta med hållbara leverantörskedjor

Utrymmet att ta miljöhänsyn och sociala hänsyn i samband med offentliga upphandlingar har successivt blivit allt större då hållbar utveckling genom politiska beslut har blivit ett prioriterat mål. Konkurrensverket har tagit fram riktlinjer som ger en rättslig och praktisk bakgrund för användningen av hållbarhetskriterier i offentlig upphandling. Dokumentet behandlar flera olika faktorer som myndigheter bör ta hänsyn till för att använda den offentliga upphandlingen som ett strategiskt verktyg för en hållbar samhällsutveckling. Konkurrensverket framhåller att enskilda myndigheter har stor frihet att ställa långtgående miljökrav så länge kraven hör samman med det som upphandlas och är möjliga att kontrollera och följa upp. I de nya upphandlingsdirektiven sägs att särskilda krav får

¹² Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling, juni 2016, s. 6.

¹³ CSR i offentlig upphandling, Kahn Pedersens skriftserie 2016:1

¹⁴ Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling, 2016, s.189-195

¹⁵ Lagrådets yttrande avseende nytt regelverk om upphandling, 2016, s.196-197

ställas på hur kontraktet ska fullgöras och att detta bl.a. kan omfatta sociala hänsyn och miljöhänsyn.¹⁶

4.2 Offentliga beställare antar uppförandekoder

Krav från beställare gällande åtgärder för social hållbarhet anses av många vara en av de viktiga pusselbitarna för ett lyckat arbete med hållbara leverantörskedjor. Ett startsteg i detta är ofta att upprätta en uppförandekod. Det finns idag mycket information kring vad en sådan kan och bör innehålla, såsom vilka konventioner man ska hänvisa till. Många offentliga beställare i Sverige har tagit fram egna uppförandekoder och arbetar med social hållbarhet utifrån uppförandekoden. Bland annat har Trafikverket i sina generella krav lagt in krav på att man arbetar i enlighet med ILOs kärnkonventioner, att man ger ersättning för utfört arbete enligt minimilön samt krav gällande antidiskriminering.

Implementering av uppförandekoden i inköpsprocesser och att följa upp kraven som ställs är även viktigt för att ens krav ska få verkan. Det är dock ofta dyrt genomföra revisioner, särskilt för mindre beställare. SKL kommuntus arbetar i huvudsak med offentlig upphandling och de erbjuder kommuner ett samordnat uppföljningssystem av uppförandekoder. Kommunerna får tillgång till uppföljningar av andra medlemmars högriskupphandlingar och tillgång till revisionsrapporter. På så sätt delar kommunerna på kostnaden och som en samlad beställargrupp kan man sätta större press på leverantörer.

Stockholms läns landsting (SLL) har även de antagit en uppförandekod, som är gemensam för flera svenska regioner och landsting. Utöver detta har SLL tagit fram en riktlinje för social hållbarhet som innehåller krav om t ex socialt ansvarstagande vid upphandling. Man arbetar även med ett antal pilotprojekt där särskilt fokus ges till social hållbarhet. Ett exempel på projekt där man verkade för att få in social hållbarhet handlar om krav på sysselsättning vid upprustningen av tunnelbanestationerna Hallunda och Norsborg. Man har i ett annat projekt ställt krav på användartester under designprocesser då man har tagit in särskilt utsatta grupper för att se till att utformningen och anpassningen till särskilda behov verkligen fungerar. I dagsläget används dessa krav dock inte på alla projekt. Man jobbar fortfarande på att utveckla krav som fungerar, kan användas och ge effekt på projekt i stort.

4.3 Certifieringssystem, CEEQUAL

Inom anläggningsbranschen finns certifieringssystem som syftar till att främja en hållbar utveckling, det system som används på den svenska marknaden är CEEQUAL. CEEQUAL uppmuntrar till ansvarsfulla inköp hos beställare, projektörer och entreprenörer. Framförallt är det materialen betong, grus, asfalt, stål, betongprodukter och trä som är utpekade som viktiga material att ta hänsyn till. Det saknas dock närmare

¹⁶ Ali, Mohamed Hamma, 2013, *Möjligheten att beakta sociala hänsyn vid offentlig upphandling ur ett arbetsmarknadsperspektiv*

beskrivning av vad som räknas som ansvarsfulla materialval i den internationella manualen men i den brittiska hänvisas till BES 6001:2008 och BS 8902:2 009 Responsible sourcing sector certification schemes for construction products. Det sistnämnda är ett ramverk för branschcertifiering av byggprodukter och omfattar hantering, utveckling, innehåll och drift av certifieringssystem. Det finns även krav på revision och uppföljning.

Inom CEEQUAL finns även ett krav avseende inköp av trä. Kravet efterfrågar bevis för att största möjliga andel trä och träprodukter kommer från lagliga och hållbara källor (FSC-märkt eller likvärdigt) eller består av återanvänt trä.

CEEQUAL förekommer allt oftare som ett krav från beställare av anläggningsprojekt idag, och även om leverantörskedjefrågor inte är en obligatorisk del av certifieringssystemet bidrar det till ökat fokus på frågan vid analys av hållbarhetsaspekter i projekt.

5 Goda exempel från anläggningsbranschen

5.1 Supply chain sustainability school

Supply chain sustainability school (SCSS) är ett brittiskt branschinitiativ inom byggbranschen med syftet att öka kunskapen om leverantörskedjefrågor och på så sätt skapa en hållbar bransch. Skolan lanserades 2012 och grundades av företaget Action Sustainability i samarbete med ett antal samarbetspartners. Idag är det ca 40 företag som är partners, bland annat organisationer så som CEEQUAL och BRE. Att vara medlem i skolan är i dag kostnadsfritt och idag är det ca 11 000 medlemmar. Skolan erbjuder stöd i form av e-utbildningar, verktyg för självskattning och åtgärdsplan, utbildning samt nätverksforum. Allt är fritt tillgängligt för medlemmarna.

Skolans verktyg för självskattning (The Sustainability Self Assessment Tool) är framtaget för att utvärdera företags hållbarhetsarbete. Verktuget undersöker företagets kompetens och kunskapsnivå inom 11 hållbarhetsaspekter:

- Hållbar byggnation
- Hållbara inköp/upphandling
- Miljöledning
- Material
- Energi och koldioxid
- Avfall
- Vatten
- Biodiversitet
- Sysselsättning, kompetens och etik
- Lokalt företagande och gemenskap
- Hälsa och säkerhet

Baserat på resultat av genomförd egen-bedömning fås en åtgärdsplan för förbättringsarbete inom företaget. Åtgärdsplanen är baserad på en gemensam strategi från ledande entreprenörer, tjänsteleverantörer och beställare i branschen, med syftet att underlätta för leverantörer med en samsyn kring hantering av hållbarhet i leverantörskedjan.¹⁷

5.2 Action programme on responsible sourcing

Action programme on responsible sourcing (APRES) är ett brittiskt samarbete mellan akademi och näringsliv med syftet att säkerställa ansvarsfulla inköp inom byggbranschen. APRES är ett nätverk för erfarenhetsöverföring och spridning av verktyg/riktlinjer för hur man kan arbeta med ansvarsfulla inköp. Frågeställningar som lyfts inom APRES är:

- Hur kan ansvarsfulla inköp mätas?
- Är det tillräckligt att specificera ansvarsfulla inköp för produkter? Hur kan man hantera det även för tjänster?
- Hur vill branschen arbeta med ansvarsfulla inköp?
- Vad kan hanteras med hjälp av standards, bedömningar och eventuell lagstiftning?
- Vilken påverkan har ansvarsfulla inköp på företagsverksamheten?

APRES har tagit fram ett manifest för etiska inköp och hur branschen bör förhålla sig till detta. Manifestet är framtaget i samarbete med representanter från branschen och är en uppmaning till aktörer att anta utmaningen att leva upp till de 10 punkterna.

¹⁷ <http://www.supplychainschool.co.uk/>

MANIFESTO FOR ETHICAL SOURCING IN CONSTRUCTION

1.

Procure labour, materials, products and services only from organisations demonstrating and implementing zero tolerance to bribery and corruption.

2.

Adopt the Ethical Trading Initiative (ETI) Base Code and work collaboratively with all supply chain organisations on its implementation.

3.

Evaluate and address together the economic, social and environmental sustainability challenges and impacts of sourcing labour, materials, products and services.

4.

Demonstrate a traceable and transparent supply chain for labour, materials, products and services.

5.

Benefit the health, safety and wellbeing of all stakeholders including the natural environment.

6.

Demonstrate materials are of legal origin.

7.

Optimise social, environmental and economic impacts and opportunities of complex/manufactured products over their entire lifecycle.

8.

Design, specify and procure materials, products and services with the greatest circular-economy benefits.

9.

Specify and procure using credible and recognised responsible sourcing and certification schemes, where available.

10.

Foster and communicate a business culture of openness, collaboration and accountability in order to achieve and demonstrate the principles of this Manifesto.

Förutom manifestet har APRES också tagit fram en guide om etiska inköp för projektörer och arkitekter då denna grupp har fått ett större ansvar när det gäller att även inkludera icke-tekniska frågeställningar i sitt arbete. Det saknas ofta vägledning eller verktyg för att underlätta detta arbete därför har guiden tagits fram i syfte att öka medvetenheten och kunskapen om etiska inköp. I guiden tydliggörs koppling mellan åtgärder som kan göras och hur de sammanlänkar med manifestet 10 punkter. Det finns även med ett antal exempel på hur man har hanterat etiska inköp i projekt.¹⁸

¹⁸ <http://apres.bre.co.uk/index.php>

5.3 Knutpunkt Gamlestaden i Göteborg

Området Gamlestaden i östra Göteborg har tidigare upplevts som otryggt och Göteborg stad vill nu omvandla området till en attraktiv stadsdel samt öppna upp för resandet från de nordöstra delarna av staden. Genom att göra det till en säker knutpunkt hoppas man kunna öka andelen boende i området som känner sig trygga och som reser kollektivt.

Innehållet i stadsdelen ska utöver resecentrum vara blandat, kontor, bostäder och kulturella verksamheter samt service kommer att rymmas på området. I gestaltningsprogrammet för området står det att man vill skapa en koppling till den befintliga äldre omgivningen som består av mycket trä och tegel, med inslag av koppar, puts och natursten. Man vill ha högkvalitativa material och att projektet ska vara långsiktigt hållbart ¹⁹. Torg och ytläggningar kommer bestå till stor del av granit.

Naturten som material är känt för att ha en riskfylld leverantörskedja och Göteborgs stad har sedan tio år tillbaka ställt särskilda etiska krav för stenleverantörer. Skanska, som är huvudentreprenör för Knutpunkt Gamlestaden ska enligt kraven bland annat kunna visa att stenprodukterna är tillverkade i förhållanden förenliga med ILO:s kärnkonventioner, FN:s barnkonvention samt ett antal riktlinjer kopplade till arbetsmiljö och säkerhet. Man ska även kunna visa hur man arbetar för att säkerställa detta. Andra krav är att entreprenören senast vid stenleverans ska lämna uppgifter för alla led i leverantörskedjan samt dokumentation från tredjepartsrevision av stenbrott och bearbetningsanläggningar.

Trafikkontorets bild av Skanska är att de har ett bra arbete internt och att de försöker få bra kvalitet och hitta en bra underleverantör. Man ska nu börja upphandla leverantörer för sten och när Trafikkontoret fått in uppgifterna om leverantör kan uppföljning av kraven ske.

¹⁹ Göteborgs stad, (2011). Gestaltningsprogram – samrådshandling. [Elektronisk] Göteborgs stad. Stadsbyggnadskontoret Tillgänglig: [http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Gamlestaden%20%20-%20blandstad%20vid%20Gamlestads%20torg%2C%20etapp%20I%20och%20II-Plan%20-%20samr%C3%A5d-Gestaltningsprogram/\\$File/gest.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Gamlestaden%20%20-%20blandstad%20vid%20Gamlestads%20torg%2C%20etapp%20I%20och%20II-Plan%20-%20samr%C3%A5d-Gestaltningsprogram/$File/gest.pdf?OpenElement) [2016-03-17]

6 Slutsatser av relevans för utveckling av en vägledning för anläggningsbranschen

De omvärldsfaktorer som beskrivs i detta PM ligger till grund för utformning av innehåll och ambitionsnivåer av vägledningen för anläggningsbranschens arbete med hållbara leverantörskedjor. Vägledningen ska anpassas till branschens behov och mognadsgrad, samtidigt som den bygger på vunna erfarenheter och kommande kravbild.

- Tydliga krav på att verka för hållbara leverantörskedjor från konsumenter, kunder och beställare finns idag. Drivkrafterna för att ställa miljömässiga, etiska och sociala krav stärks, förväntningarna tydliggörs och arbetsätten kommer att bli mer standardiserade i framtiden både internationellt och nationellt. Exempel på detta är FNs vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, LOU, ny lagstiftning och olika typer av certifieringar och standarder. Anläggningsbranschen kommer att ha nytta av att proaktivt utveckla ett arbetssätt som motsvarar framtida förväntningar från ägare, samhälle och kunder.
- Att känna till och analysera potentiella och faktiska risker är en grundförutsättning för att kunna hantera riskerna i sin leverantörskedja. Förväntningarna på öppen kommunikation kring risker och systematiskt arbete med leverantörskrav och uppföljning kommer att öka.
- Det är ett långsiktigt arbete att efterleva riktlinjer för mänskliga rättigheter och miljö i leverantörskedjan. För att leva upp till ägares och beställares förväntningar samt för att åstadkomma varaktiga förbättringar av förhållanden i leverantörskedjan är det inte tillräckligt att anta en uppförandekod och följa upp denna via kontroller hos första leds leverantörer. Leverantörerna måste förstå kraven och inse fördelarna med att leva upp till förväntningar på miljöarbete och sociala riktlinjer. Förbättringsarbetet måste också spridas ner i leverantörsleden.
- Samverkan och gemensamma ambitioner är viktigt och effektivt när det gäller uppföljning och att arbeta för att åstadkomma förbättringar på strukturell nivå.
- För att åstadkomma resultat hos leverantörerna måste både affärsansvariga, inköp och hållbarhetsspecialister ha gemensamma ambitioner och arbetssätt. Det är viktigt att ha med sig när man utformar en metodik för anläggningsbranschen

som är projektbaserad och med engagerade i flera faser och ofta i tillfälliga konstellationer. Det saknas idag en röd tråd och ett spritt och etablerat arbetssätt från policynivå till inköp i projekt inom anläggningsbranschen, vilket innebär att en vägledning har en lucka att fylla. Arbetet med frågan enbart på organisationsnivå är inte tillräckligt för att uppnå hållbara leverantörskedjor, det måste ut i projekten på ett sätt som inte sker idag. Arbetet med leverantörskrav sker på projektnivå och organisationsnivå parallellt.

